

УДК 130.31+167+141.32

Вплив творчості на подолання екзистенційної кризи особистості

В.С. ГРЕКОВА

Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ, Україна,
E-mail: vikgrekova@gmail.com

Авторське резюме

У представленій статті автором аналізується екзистенційна криза як чинник формування життєвої позиції особистості та способи її подолання, зокрема творчість як один із основних способів та шляхів її переживання. Для визначення екзистенційної кризи як терміну аналізуються існуючі в сучасній філософській літературі варіанти тлумачення. Наводиться методологічне дослідження поняття екзистенційної кризи та кризових ситуацій в цілому, розглядаються основні етапи переживання особистістю «межових ситуацій».

Екзистенційна криза особистості розглядається як переломний момент на життєвому шляху людини. Обстоюється думка, що вона може сприяти формуванню нової системи відносин людини до різних сфер свого життя, культури, соціуму, заснованого на свідомому виборі власної «причинності» в житті, творчому ставленні до себе і свого життя. Розглядається феномен творчості як один із варіантів подолання екзистенційної кризи особистості. Доведено, що творчість є соціокультурним феноменом, який орієнтований у своїй основі на щось нове та виражає сьогодення культури. Творчість - це особлива якість діяльності, що властива людині як соціальній істоті та сприяє зміні і розвитку усіх сфер громадського життя та, беззаперечно, дозволяє подолати різноманітні кризові стани й ситуації, які ставлять перед людиною основні питання сенсу її існування та взаємозв'язків із навколишнім світом.

Проблема сучасного вивчення впливу творчості на подолання екзистенційної кризи людини та подальше відображення екзистенційних переживань на її творчій життєвій позиції є актуальним предметом для наукових пошуків.

Ключові слова: екзистенційна криза, кризові ситуації, екзистенція, творчість, життєтворчість, творча унікальність.

Effect of creativity on overcoming the person's existential crisis

V.S. GREKOVA

National metallurgical academy of Ukraine, Dnipropetrovsk, Ukraine,
E-mail: vikgrekova@gmail.com

Abstract

In this article author analyzes the existential crisis as a factor in the formation of personality and position in life how to overcome it, including creativity as one of the main methods and ways of experiencing. For definition of the term existential crisis as reviewed existing literature in modern philosophical interpretation. The author gives methodological research concept of existential crisis and the crisis in general, are considered milestones person experiences the «boundary situations».

The existential crisis of identity is seen as a turning point in human life path. Substantiates the view that it may contribute to the formation of a new system of human relations to different sides of his life, culture and society, based on their own conscious choice «causality» in life, creative attitude towards yourself and your life. The phenomenon of creativity as an option to overcome the existential crisis of identity. We prove that creativity is a social and cultural phenomenon that is focused basically on something new and expressing the present culture. Creativity is a special quality activities peculiar to man as a social being and promotes change and development in all spheres of public life and undoubtedly overcomes various crisis conditions and situations that pose basic questions of human existence and the meaning of its relationships with the outside world.

The problem of the modern study of the impact of creativity to overcome existential crisis and subsequent mapping of human existential experiences in her creative life position is relevant to the subject of scientific research.

Keywords: existential crisis, crisis situations, existence, creation, creative uniqueness.

Постановка проблеми. Людина, безперечно, є неймовірно складним, неоднозначним та багатограним феноменом і вже через це постає невичерпним джерелом філософського осмислення. Безсумнівно, що, як і сама людина, так і широке коло пов'язаних із нею явищ та питань, завжди привертають пильну увагу представників різних галузей знань. Як правило, їх інтерес різко зростає в ті історичні періоди, які відзначені кризовим, «межовим» станом людини, що викликає нагальну потребу в роздумах над її буттям, долею та призначенням у світі.

Оскільки подолання кризи неможливе без осмислення її логіки та першопричин, то поява досліджень, що його висвітлюють, перш за все, продиктована, вимогою часу й актуальністю проблеми. Перехід країни до нової суспільно-економічної фази розвитку викликав корінні перетворення усіх сфер діяльності та не міг не вплинути на людину. З одного боку, нові реалії вимагають від неї надзвичайно високої адаптивності та конформізму для включення в активну соціальну діяльність [2], можливості швидко мобілізувати всі свої знання та вміння для того, аби якнайшвидше пристосуватись до гіпершвидкого плину часу; а з іншого - для підтримки особистісної спроможності та ствердження своєї автономності їй необхідно мати набір певних якостей та характеристик, які перешкоджають її повному розчиненню в соціумі, тобто свободи, активної життєвої позиції, оптимізму та впевненості у досягненні поставленої мети, позитиву та відсутності страху, креативності, нахилам до творчості. Адже творчість - це один із основних способів самореалізації, самовираження людини як віддзеркалення її цінностей та цілісності.

Феномен творчості сприймається, як правило, з точки зору тієї науки, в рамках якої він

розглядається. Головним недоліком подібного підходу до дослідження феномена є односторонність, відсутність цілісного, інтегрованого погляду на предмет. Якщо ж проблема все-таки розглядається як філософська, то і тут замість цілісного погляду, що представляє собою якусь певну систему, часто можна зустріти лише спробу підсумувати різні точки зору.

Проблема філософського осмислення кризи людини також набуває особливої актуальності з огляду на те, що критерії, які служили основними мірилами стану особистості, в даний час втратили свою ясність та прозорість, а за фасадом видимого благополуччя доволі часто ховаються розгубленість та внутрішня спустошеність особистості. Такий стан невизначеності, обумовлений втратою чітких уявлень про порядок у світі та своє місце в ньому, зміною ціннісних орієнтирів, ослабленням моральних основ, які завжди служили людині духовною опорою, породжує особливе негативне песимістичне світосприйняття, яке постійно підриває моральний дух окремої особистості та соціуму в цілому [3].

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що в останні роки до проблеми кризи людини, або ж екзистенційної кризи, звертаються представники різних галузей гуманітарного знання, ступінь її розробленості все ще недостатня зважаючи на брак «історичної дистанції».

У числі найбільш значущих робіт дослідників різноманітних галузей та розроблених ними підходів до дослідження екзистенційної кризи людини, необхідно згадати: філософський підхід, що висвітлює проблему кризового стану людини в цілому; соціологічний підхід, який представляє її з точки зору включеності людини до суспільної системи; культурологічний підхід,

який трактує людину як суб'єкт культури; антропологічний підхід, який розглядає кризу людини як прояв можливої межі її еволюційного розвитку; психологічний підхід, який безпосередньо сконцентрований на негативних змінах у свідомості та поведінці індивіда під впливом кризових станів та ситуацій; соціально - публіцистичний підхід, який відбиває активну творчу позицію відомих громадських діячів, діячів культури, літератури та інших непрофесійних авторів [4].

У числі авторів, які зверталися до теми людини і складових її внутрішнього світу, необхідно виділити праці класиків філософії таких як Абельяр, Фома Аквінський, Б. Паскаль, С. К'єркегор, Ф. Ніцше; філософів ХХ століття - М. Бубер, К.Г. Юнг, М. Хайдеггер, Е. Фромм, Ж.-П. Сартр, Е. Левінас, а також вітчизняних філософів ХІХ -ХХ століть - П.Я. Чаадаєв, В.С. Соловйов, М.О. Бердяєв, С.Л. Франк, М.К. Мамардашвілі, П.С. Гуревич та інші.

Серед авторів, які зверталися до питання кризи людини ХХ- ХХІ століть, можна виділити наступних дослідників: А. Вебер, К. Г. Юнг, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гассет, Г. Маркузе, Е. Фромм, Т. Адорно, Ж.-П. Сартр, Е. Муньє, Р. Мертон, Н. Давидов, Ф. Фукуяма, Т.А. Хагуро, Т.Ю. Сидорина, А.Ю. Шеманн та інші. Осмислення феномена антропологічної та соціокультурної кризи було розроблено наступними видатними російськими мислителями: М.О. Бердяєв, М.О. Гершензон, С.Л. Франк, Е.Н. Трубецької, Г.П. Федотов, Н.В. Устрялов, А.В. Кожев та В.В. Розанов.

Непересічні ідеї з проблеми і творчості та її ж в якості одного із способів подолання кризи особистості можна знайти в німецькій класичній філософії І.Канта, Й.Фіхте, А.Шеллінга, Г.Гегеля та Л.Фейєрбаха. Екзистенціалісти А.Камю та Н.Аббаньяно підкреслювали духовно-особистісну природу творчості.

Проблему творчості та творчого потенціалу особистості розглядали наступні українські філософи: Г.Сковорода, І.Франко, В.Ніколко, М.Резнік, О.Суший та багато інших.

Мета дослідження. То чи можливо кризу особистості або ж екзистенційну кризу подолати саме за допомогою різних видів творчості? Чи може особистість перебороти порушення цілісності та гармонійності своїх взаємозв'язків із навколишнім світом саме за допомогою самореалізації своєї активної життєвої позиції у творчості?

Виклад основного матеріалу. Актуалізація екзистенційно-антропологічної тематики пов'язана з тим, що проблема людини, найчастіше залишалася в тіні загальнофілософських уявлень про світ, а в процесі експлікації антропних категорій губиться специфіка її змісту щодо особливості самоідентичності людини і опису її буття [4]. Проблема людини часто локалізується у рамках соціально-філософського дискурсу, в

результаті чого аналіз феномена людини набуває соціоцентричної орієнтації, а сама людина не розглядається як самостійний об'єкт філософської рефлексії, а лише як суб'єкт суспільних відносин.

Реалії рубежу ХХ -ХХІ століть перетворюють індивідуальність в нову онтологічну силу, а звернення до екзистенційно - антропологічного аналізу актуалізують проблему людини як самоочевидну в широкому сенсі філософську задачу.

Криза особистості, або ж екзистенційна криза, пов'язана із порушенням цілісності та гармонійності екзистенційно-буттєвих взаємозв'язків людини із навколишнім світом. Найбільш прямо вона позначила свої граничні параметри після Другої світової війни і, в умовах глобалізації, придала самоочевидного значення актуальної філософсько-антропологічної проблеми сучасності [6].

Проблема кризових станів та ситуацій є надзвичайно важливою та значущою на сучасному етапі суспільного розвитку та тісно пов'язана з умовами суспільного життя, які дедалі більше ускладнюються. Вони ставлять перед людиною ситуацію вибору життєвої позиції, вимагають від особистості розкриття своїх можливостей та потенціалу, збереження цілісності свого внутрішнього світу і його вдосконалення у гармонії з собою, іншими людьми та життям в цілому. Унікальність людини полягає в її здатності брати активну участь в процесі життєдіяльності і тим самим творити своє буття, тобто бути суб'єктом, автором життєтворчості.

Проте що ж таке криза та кризові ситуації і як саме вони відбиваються на існуванні людини? На способі її життєдіяльності? На її свободі та самореалізації?

Криза (від грецьк. crisis – рішення, поворотний пункт) – характеризує стан, який породжується проблемою, що постала перед індивідом, якої він не може уникнути і яку він не може розв'язати за короткий час і звичним способом [5]. «Життєва криза – це поворотний пункт життєвого шляху, який виникає в ситуації неможливості реалізації життєвого замислу, що склався» [1].

Екзистенційні кризові ситуації – це ситуації, котрі торкаються питань основи існування людини та повертають її до проблем життя і смерті, свободи й відповідальності, самотності й відносин із цим світом, пошуку й отримання відповіді на головне питання філософії екзистенціалізму - сенсу власного існування [5]. Вони можуть виникати як розвиток психологічного конфлікту або кризи людини, у разі коли конфліктні проблеми її життєдіяльності, саме які вона переживає, починають зачіпати основи її існування та переходять у «екзистенційний вимір».

Протікання сучасної екзистенційної кризи носить системний характер, це обумовлено тим, що її становлення та функціонування відбува-

ється у взаємодії з усіма підсистемами. Саме це дозволяє досліджувати кризу особистості з точки зору впливу на неї культурної та соціальної підсистем, зокрема творчості. Адже на сьогодні творчість є не лише одним із чинників розвитку культури, але й, передусім, визначальним соціокультурним феноменом сучасного світогляду [3]. Поряд з основними філософськими проблемами соціуму чільне місце займає феномен творчості, який розглядається в якості одного із значущих чинників соціокультурних змін. Осмислення проблеми творчості з певних філософсько-світоглядних принципів виступає головною формою розвитку людини і суспільства.

Екзистенційні переживання завжди торкаються проблеми автентичності існування людини – її потреби «бути чесною із собою» і «жити своїм життям». Відчуття нереалізованості цього виникає в людини тоді, коли вона відмовляється від якихось можливостей свого існування, обмежує їх, дозволяє іншим керувати собою, підкоряється несприятливим обставинам і так далі [1]. Як правило, екзистенційна криза стає межею, виходячи за яку людина немов переживає наново своє становлення, змінює погляди на значущість тих або інших цінностей, цілей, способів їх досягнення і реалізації [6].

Проблема впливу екзистенційної кризи на формування життєвої та творчої позиції особистості, попри значний досвід дослідження окремих її аспектів, залишається й до сьогодні найбільш вагомим та актуальним не лише в галузі філософії, соціології та психології, але і в системі людинознавства загалом.

Говорячи про кризові ситуації в цілому та про екзистенційну кризу особистості зокрема, не можна не згадати про таке поняття, як творчість. Саме у феномені творчості закладено життєстверджуючу, зорієнтовану на майбутнє енергію [6]. Сміливо можна стверджувати, що творчість та свобода іманентно закладені та притаманні кожній людині. Вони ведуть до проблеми пошуку особистості самої себе, своєї свободи, можливості самореалізації. Реалізація творчості сприяє розвитку свободи творчості, породжує все нові та нові можливості творчої самореалізації особистості, а це, в свою чергу, породжує свободу більш високого рівня.

Творчість безумовно містить у собі елементи свободи, якими сучасна інноваційна особистість може володіти. Серед них слід виділити розвиток, нові можливості, динамічність, активність, котрі постійно пропонують особистості різноманітні шляхи до своєї самореалізації та самоактуалізації.

Проблематика творчості спочатку містилася в філософських роздумах про людину і людинотворчі відносини. При цьому інтерпретація творчості та специфіки творчої діяльності людини в історії філософії і науки, безумовно, співвідноситься з типом світогляду, домінуючим в ту чи іншу епоху. У працях античних філософів

ставиться питання про критерії пропорційності творчості божественного (як абсолютній категорії) і людського.

Традиція інтерпретації творчості як процесу цілеспрямованої діяльності людини по створенню нового і перетворенню існуючого склалася на хвилі антропоцентризму в епоху Відродження та індустріальної революції періоду Нового часу. Знайшли вони відображення і в епоху зародження та розвитку екзистенційної філософії. Так, філософи-екзистенціалісти підкреслювали духовно-особистісну природу творчості. Носієм творчого початку вони вважають особистість, посягнувальну як екзистенцію, тобто як дещо ірраціональне, початок свободи. Саме екзистенція як вихід за межі природного і соціального, вносить у світ те нове, що звично називається творчістю [7,8]. В екзистенційно-феноменологічній традиції творчість розуміється як «скреп буття та сущого» і одночасно як втілення в сущому буттєвих сутностей [8].

В екзистенційній філософії та феноменології творчість розуміється як найважливіший екзистенціал особистості, а екзистенціали творчого буття – як сенсоконститутивні. Творча особистість у цьому горизонті постає, в першу чергу, як та, яка сама себе творить особистістю, яка, перш ніж щось новаторськи перетворити в об'єктному світі, має відповідним чином змінити свій суб'єктивний світ [3,8].

Однією із помітних та важливих властивостей творчої особистості є те, що вона не стільки споживає вже наявні знання, скільки створює щось нове та незвичне.

Одним із проявів кризи особистості є феномен її суб'єктивної невиявленості, що виникає у результаті інтеграції зовнішніх соціокультурних чинників із внутрішніми характеристиками особистості, суб'єктивної невиявленості, сприятливості пасивної, бездіяльної, дезорієнтованої особистості, яка втратила свою автономність [4]. На сьогодні творчість постає атрибутом самореалізації сучасної особистості, особистісним критерієм, який поступово звеличує людину та виховує її почуття. Творчість не слід зводити лише до неусвідомленого, мимовільного явища.

Творчість – це особистісний критерій, оскільки в її полі зароджуються та збагачуються високі якості, які поступово звеличують людину, виробляють високі смаки, віддзеркалюють її цінності, виробляють активну життєву позицію. Її також можна розуміти як прорив кордонів відомого, вихід за межі тривіального, стереотипного.

Будучи включеною до суспільної системи, всі частини якої рівнодіючі та взаємопов'язані, особистість швидко вловлює негативні зміни в кожній з них. Тому криза особистості – не ізольоване явище, а системний збій, що означає наявність комплексу певних проблем у суспільстві. Подолати цей так би мовити збій дійсно можна

за допомогою творчості, адже творчість - це не лише характеристика людських здібностей, не лише характеристика людської діяльності і її результатів, але і характеристика соціальних стосунків, взаємин особистості з суспільством та культурою. Творчість не лише містить у собі всі тенденції сьогодення культури, але і як феномен, спрямована на нове та несе в собі майбутню культуру.

Висновки. Доведено, що в соціумі невід'ємним чинником розвитку є феномен творчості без якого не існувало б культурного піднесення суспільства та культури в цілому. Творчість, безумовно, є соціокультурним феноменом, який орієнтований у своїй основі на щось нове та виражає сьогодення культури. Творчість – це особлива якість діяльності, що властива людині як соціальній істоті та сприяє

зміні і розвитку всіх сфер громадського життя та, беззаперечно, дозволяє подолати різноманітні кризові стани й ситуації, які ставлять перед людиною основні питання сенсу її існування та взаємозв'язків із навколишнім світом. Тобто саме активна життєва та творча позиція сучасної особистості виступає одним із чинників подолання екзистенційної кризи.

Однак проблема творчості як способу подолання екзистенційної кризи особистості, попри значний вклад дослідників різноманітних соціогуманітарних наук, ще досі не розроблена до кінця та являється перспективною майбутнього. Феномен творчості як спосіб подолання екзистенційної кризи особистості в пору глобалізації має суттєве філософсько-соціальне підґрунтя та потребує подальшого особливого методологічного обґрунтування й дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

- 1.Афанасьєва О.В. Творчество: свобода и необходимость: сущность творчества. Пути повышения творческой активности // О.В.Афанасьєва. – М. Молодая гвардия, 1995. – 362 с.
2. Гераимчук И.М. Философия творчества: Монография / И.М. Гераимчук –К.: ЭКМО, 2006 – 120 с.
- 3.Зубарева О.Г. «Проблема творчості: соціально-філософський аспект» / О.Г.Зубарева // автореф.дис.на здобуття наук.ст.к.філос.н. за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії – Дн-ськ, 2012 – 19 с.
- 4.Лях В.В. Людина в системі соціорациональних структур: проблема екзистенціального вибору // Проблеми філософії. Історія філософії та культура. Вип.92. – К., 1992
- 5.Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. - К. : Рута, 2001. - 320 с.
- 6.Сидорина Т.Ю. Философия кризиса / Т.Ю.Сидорина. – М.:Флинта:Наука, 2003 – 456 с.
7. Сартр Ж.П. Экзистенциализм как гуманизм // Сумерки богов / [Ф.Ницше, З.Фрейд, Э.Фромм и др.], под ред. А.А.Яковлева. – М.: Политиздат, 1990 – С. 319-344
8. Ясперс Карл. Разум и экзистенция // К. Ясперс; пер. А.К.Судакова. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2014

REFERENCES:

1. *Afanaseva O.V.* Tvorchestvo: svoboda i neobhodimost: suschnost tvorchestva. Puti povyisheniya tvorcheskoy aktivnosti (Creativity: freedom and necessity: the essence of creativity. Ways to improve creativity). M. *Molodaya gvardiya*, 1995. 362 p.
2. *Geraimchuk I.M.* Filosofiya tvorchestva: Monografiya (Philosophy of creativity: Monograph). K.: *EKMO*, 2006, 120 p.
3. *Zubareva O.H.* «Problema tvorchoosti: sotsialno-filosofskyi aspekt» (Problem creativity: Socio-philosophical aspect). Dn-sk, 2012, 19 p.
4. *Liakh V.V.* Liudyna v systemi sotsioratsionalnykh struktur: problema ekzystentsialnoho vyboru (Rights in the sotsioratsionalnykh structures: the problem of existential choice.
5. *Personality Psychology*). *Problemy filosofii. Istoriiia filosofii ta kultura*. Vyp.92. K., 1992
6. *Sidorina T.Yu.* Filosofiya krizisna (Philosophy crisis). M.: *Flinta: Nauka*, 2003. 456 p.
7. *Sartre Zh.P.* Ekzistentsializm kak gumanizm (Existentialism as humanism). *Sumerki bogov*. M.: *Politizdat*, 1990. P. 319-344
8. *Yaspers Karl* Razum i ekzistentsiya (Reason and Existenz). M.: «*Kanon*» *ROOI «Reabilitatsiya»*, 2013. 336 p.

Грекова Вікторія Сергіївна – аспірант
Національна металургійна академія України
Адреса: 49600, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 4
E-mail: kphilos@ukr.net

Greкова Viktoriia Serhiivna – postgraduate
National metallurgical academy of Ukraine
Address: 4, Gagarin av., Dnipropetrovsk, 49600
E-mail: kphilos@ukr.net